

O TYPOLOGIÍCH A HODNOCENÍ KRAJINY V CETINJE

Ve dnech 1.–3. října proběhl v bývalé staré horské metropoli Černé Hory již 13. ročník pravidelného workshopu, který pořádá každoročně Rada Evropy. Účelem akce bylo prohloubení a výměna zkušeností, nových idejí a metod v rámci Evropské úmluvy o krajině (EÚK), klíčového mezinárodního dokumentu, který od roku 2004 platí i v České republice a který mimo jiné prohlašuje, že každá krajina má svou hodnotu, a že každý signatářský stát je povinen zpracovat si typologii a způsob hodnocení krajiny. To má, stejně jako tzv. cílové charakteristiky krajiny, vycházet nejen z vědeckých přístupů, ale zejména z představ a přání lidí, kteří v dané krajině žijí. Název letošního workshopu zněl „Krajiny budoucnosti, krajinná identifikace a hodnocení – cvičení v demokracii“. Většina příspěvků umožnila srovnání přístupů členských zemí ke svým krajinám.

Konference byla zahájena atraktivní exkurzí, která představila nejefektivnější krajinový kontrast této malé, ale hrdé a kulturně bohaté balkánské země. Klikatou silnicí s mnoha serpentinami autobus nejprve vyjel přes horskou vesnici Njegoši (pochází odtud dosud v zahraničí žijící královská rodina) k úchvatnému výhledu nad Boku Kotorskou – nejdelší a nejhlubší fjord v Jaderském moři, kam dalšími mnoha serpentinami po poctivé rakousko-uherské silnici sjel. Účastníci měli možnost vidět nejen historický Kotor chráněný s celou zátokou jako součást světového dědictví UNESCO, ale také velkorysou přestavbu bývalých vojenských loděnic v Tivatu přeměněných na atraktivní apartmány a maríny pro zámožnější klientelu. Areál financovaný ze soukromých zahraničních zdrojů má vysokou úroveň parkových úprav včetně mobiliáře, popínavek, vodních prvků i rostlin na konstrukcích. Další večer si účastníci mohli prohlédnout historický

přístav Budva. Tento malý středověký poloostrov s úzkými uličkami kontrastuje s dravě se rozvíjejícím komplexem hotelů, obchodů a zábavních středisek.

Krajinné typologie a hodnocení

Vlastní jednání konference bylo zahájeno 2. října v konferenčních prostorách Grand hotelu v Cetinje zdravicemi oficiálních představitelů Černé Hory a Rady Evropy. Zástupci hostitelské země prezentovali legislativu a metody ochrany a tvorby krajiny včetně krajinové typologie čítající deset základních krajinových typů. Černá Hora se může na svou malou rozlohu pyšnit pěti unikátními národními parky, z nichž čtyři jsou horské (Biogradska gora, Durmitor, Lovćen a Prokletije) a jeden je zorně mokřadní (Skadarské jezero). Biogradska gora je dokonce bezkonku-

renčně nejstarším vyhlášeným národním parkem Evropy (1888) a snad druhým na světě po známém Yosemitekém národním parku v Kalifornii.

Workshop I. Identifikace, analýza, charakteristika krajiny – aktivity směřující k jejímu hlubšímu poznání

Zástupci vybraných zemí na workshopu prezentovali své přístupy k typologizaci a hodnocení krajiny. Je zřejmé, že se tyto přístupy lišily nejen co do důrazů na jednotlivé krajinové charakteristiky, ale i co do podrobností – své metodiky představovaly na jedné straně Francie či Švédsko a na straně druhé Andorra či San Marino. Velká většina metodik vychází z geomorfologie kombinované s využitím území a převažujícím pokryvem, přičemž zde do jisté míry hrají roli kulturní aspekty. Obvykle se krajina dělí na typy (types) – tedy obecné jednotky (lesnaté vrchoviny, zemědělské nížiny, mozaikovitě pahorkatiny apod.), které se na území státu vícekrát opakují, případně zahrnují větší územní celek, a na celky (units nebo areas), tedy jejich unikátní, konkrétně lokalizované části. Využití krajiny se ale nyní ve většině států Evropy docela dynamicky mění, zvláště v souvislosti s obnovitelnými zdroji energie, které mnohde získávají plošně navrch nad klasickým zemědělstvím. Znamená to, že krajinové typologie a na ně navazující vizuální hodnocení na to musejí nějakým způsobem reagovat. Podobný převrat v charakteru krajiny působí rozsáhlá obytná i výrobně obchodní suburbanizace a naopak opouštění a následné pustnutí a zarůstání krajiny v odlehlých venkovských regionech. Zástupci jed-

Foto © Igor Kyselka

Boka Kotorská

notlivých států také ukazovali různé projekty zaměřené na kombinace odborného i laického hodnocení krajiny a na následnou snahu o optimální využívání svých vybraných regionů. Zahrhovali do toho také různé způsoby mapování nebo speciálně zaměřené národní atlasy (např. Belgie a Francie). Francouzský atlas kromě specializovaných map nabízel rovněž fotografická srovnání míst významných změn v krajině v průběhu dvaceti let. Belgie má také jako mnohé další země rozpracovanou Krajinnou politiku, která bude tvořit významnou součást Národní prostorové politiky (období naší Politiky územního rozvoje).

Některé státy prezentovaly své metody a přístupy na případových studiích konkrétních území, obvykle zajímavých z přírodního i kulturního hlediska. Chorvatsko takto ukázalo revitalizaci staré kulturní krajiny plně technických památek v okolí kláštera Pustinja Blaca a na dalších místech na ostrově Brač.

Kypr klade ve své krajinné typologii velký důraz na kompaktnost obcí a uspořádání zemědělských pozemků (plužin).

Finsko zaangažovalo místní obyvatelstvo do rozhodování o podobě (na finské poměry) unikátního území (poměrně hlubokého kaňonu Hyypä) určeného k ochraně. Podnět vznikl z místního občanského sdružení. Projekt zahrnuje analýzu krajinných hodnot, plány péče a obhospodařování jednotlivých částí území, revitalizaci vodních toků a ploch a zařízení pro rekreaci. Úspěšnost implementace byla založena na účasti všech významných hráčů v území – tedy kromě nevládních a zájmových organizací také veřejné správy a vlastníků lesních i zemědělských pozemků.

Irský přístup hodnocení krajiny je sice maximálně založen na využití GIS, ale na několika místních příkladech dokládá širokou účast dotčené veřejnosti. Zároveň zavádí pojem „deep landscape“, tedy hlubší a mnohostrannější vnímání tohoto pojmu.

Hostitelská Černá Hora představila

Foto © Igor Kyselka

Nábřeží a chrám Panny Marie ve městě Prčanj na pobřeží Boky Kotorské

na dvou odlišných typech území (pohoří Durmitor a město Danilovgrad) své členění krajinného plánu:

- hodnocení krajiny;
- analýza zranitelnosti;
- potenciál využití krajiny pro různé aktivity;
- koncept krajinného vývoje;
- co a jak chránit v krajině z hlediska přírody i kultury;
- zásady budoucího využívání krajiny.

Norsko člení svou databázi národní identifikace krajinných typů do dvacíti částí zahrnujících mimo jiné i lokální i celostátní záměry včetně nadmístní infrastruktury.

Katalánsko a Itálie zřídily pro účely krajinného výzkumu a monitoringu speciální pracoviště – tzv. krajinné observatoře. Obě země se snaží zachovat pokud možno přirozeným způsobem některé kulturně hodnotné, ale depopulací a pustnutím ohrožené regiony. Katalánsko mimoto vydává pro větší povědomí o cílových charakteristikách krajiny a zainteresování širších vrstev obyvatel na jejich aktivní tvorbě tzv. krajinné katalogy pro všech sedm vyšších krajinných typů. Ty se dělí na celkem 135 jednotlivých krajinných celků, jejichž jména vycházejí z místních názvů. Krajinné katalogy za široké spolupráce s obyvateli definovaly pro každý celek estetické, ekologické, historické, sociální, duchovní a symbolicko-identické hodnoty a následně činnosti, kterými má

být dosaženo zlepšujících opatření, která byla závazně zapracována do územních plánů obcí i do sektorových politik. Tak jsou např. vymezena vhodná a nevhodná místa pro větrné elektrárny. Výrazně jsou v mapách vyznačena místa a cesty umožňující široké výhledy. Jmenovány jsou výrazné dominanty a další prvky vymezující vjezd do sídel, jakými jsou např. aleje. Katalogy, které byly náležitě propagovány v médiích, jsou bohatě ilustrovány a psány velmi přístupným jazykem, takže zvýšily nejen zájem o krajinu jako takovou, ale pomohly přitáhnout turisty i do doposud zapomenutých území (včetně těch přeshraničních). Tím, že byly katalogy začleněny i do výuky středních škol, celkový zájem obyvatelstva o krajinu jejich domova značně stoupl. Protože Katalánsko má všechny body Evropské úmluvy o krajině plně začleněny do své legislativy, byla zjišťována i přání obyvatel pomocí tzv. vizuálních map a následně krajinných studií, které tato přání rozpracovávají.

Portugalsko podobně jako ostatní země definuje základní identifikační prvky svých krajinných celků a jejich převažující funkce a na jejich základě vymezuje trendy vývoje a zásady místního managementu, které se zapracovávají do územních plánů obcí.

Slovensko jako krajinářsky a kulturně pestrý a angažovaný stát dělí svou krajinu na pět základních jednotek, které se následně dělí do tří dalších úrovní.

Pro každou z nich jsou zpracovány zásady využití. V krajině managementu více než kde jinde závisí na ochotě jednotlivých rezortů ke spolupráci.

Turecko představilo velmi komplexní projekt krajině managementu, ochrany a plánování ve složitém mokřadním území pánve jezera Suğla s velmi náročným řešením hydrogeologických (zejména erozních) procesů, ale i biodiverzity a kulturních a vizuálních hodnot. Plán velmi pomohl rozvoji šetrného turismu v území.

První klasifikace krajině typů Maďarska již byly provedeny v sedmdesátých a osmdesátých letech, kdy bylo zejména na geomorfologickém základě vyčleněno celkem deset krajině typů. Po přijetí Evropské úmluvy o krajině bylo nutno do typologie začlenit i kulturní a estetické hodnoty. Tento krok byl realizován dle propracované a dobře zavedené britské metodiky hodnocení vizuálních vlivů na krajinu.

V Polsku vznikla Červená kniha krajin Polska. Polský prezident inicioval dvě velké veřejné debaty k ochraně přírodních a kulturních hodnot krajiny. Ty podnítily zpřísnění předpisů o billboardech a o nových krajině dominantách. Krajině typologie dle zásad EÚK teprve vzniká a s jejím dokončením se počítá v roce 2014.

V Srbsku byla EÚK ratifikována až roku 2011, takže se s její implementací teprve začíná. Reprezentovány byly kvalitní studentské výzkumné projekty rozpracovávající jednotlivé aspekty úmluvy.

Slovensko má velmi kvalitní Atlas krajiny (a s ním související film), který do velké míry sloužil jako vzor pro atlas český, nicméně jednotná krajině typologie dle zásad Úmluvy na základě četných (již dříve zpracovaných) podkladů teprve vzniká. Prezentována byla její předběžná představa členící Slovensko do 25 unikátních krajině typů. Slovensko představilo i právě dokončovanou Společnou strategii územního rozvoje států V4+2 (visehradská čtyřka + Rumunsko a Bulharsko), jejíž koordinaci provádí Ústav územního rozvoje v Brně, a v jejích závěrech se rovněž zdůrazňuje nutnost péče a rozvoje společného krajině dědictví, například Karpatského pohorí a povodí Dunaje.

Workshop II. Cvičení v demokracii – informovanost, názory a přání obyvatel

Na začátku tohoto workshopu zazněly dva obecnější příspěvky. První z nich informoval o nové Chartě evropského urbanismu stavějící se za větší začlenění demokratických principů a za účast obyvatel na plánování prostředí. Další při-

blížil CIVILSCAPE – roku 2008 založenou mezinárodní asociací nevládních organizací podporujících Evropskou úmluvu o krajině. S ní souvisí i RECEP-ENELC – Evropská asociace regionů a místních veřejných správ a UNISCAPE – Evropská síť univerzit a výzkumných institucí. Všechny tyto organizace (zvláště v roce 2013, který byl vyhlášen jako Evropský rok občanských sdružení – EYCA) podporují mnoha způsoby větší zapojení místních obyvatel při tvorbě podoby jejich krajiny.

Pozoruhodného úspěchu, alespoň na poli legislativním, dosáhla Arménie, která za čtyři roky od ratifikace Úmluvy zpracovala řadu implementačních dokumentů. Úmluva už je také začleněna do řady arménských univerzitních programů.

Česká republika spíše než typologii představila současný stav zadávání a zpracovávání Koncepcí uspořádání krajiny v územních plánech a následnou návaznost pozemkových úprav nezbytných pro realizaci jednotlivých opatření.

Zajímavý a rozsáhlý projekt předvedli domácí Černohorci snažící se o zachování identity a udržitelný rozvoj Boky Kotorské a jejího okolí, kde se střetává mnoho komerčních zájmů a kde je třeba chránit pobřeží od další neregulované zástavby, přičemž jen několik kilometrů vzdálené vesnice nad pobřežím jsou mnohdy zcela vylištěné a unikátní kulturní krajina pastvin, sadů, políček a vinic s kamennými zídkami nezadržitelně zarůstá.

I Rusko, ač dosud EÚK nepodepsalo, již zavedlo řadu legislativních opatření na ochranu a rozvoj přírodního i kulturního dědictví.

Srbové prezentovali plány a akce na revitalizaci starého těžebního a průmyslového, ale i přírodně i kulturně pozoruhodného území v okolí města Senjski Rudnik.

Ukrajina již úspěšně uplatňuje řadu principů Evropské úmluvy, kterou ratifikovala roku 2005, např. Krajině politiku. Její typologie obsahuje 157 krajině typů. Evropská úmluva již

Foto © Igor Kyselka

Ostrov Sv. Đorđe v Boce Kotorské, v pozadí město Perast

Trstenik – jeden z nejvyšších vrcholů pohoří a Národního parku Lovčen vypínajícího se nad Bokou Kotorskou a nad Cetinje

poměrně výrazně ovlivňuje ukrajinskou praxi ochrany životního prostředí a územního plánování. Nyní je zpracovávána detailnější krajinná typologie včetně příslušných směrnic zahrnujících mimo jiné větší účast občanů.

Rakousko, které úmluvu dosud nepodepsalo, prezentovalo jednoduchou a účinnou metodu hodnocení krajiny pro potřeby Evropského sdružení vesnic a malých měst, které bylo v našem časopise představeno již v roce 2007.

Italové provedli zajímavý průzkum atraktivity míst v provincii Trento pomocí rozsáhlé přímé i korespondenční ankety, kde občané svůj výběr také zdůvodňovali. V anketě vítězila místa, ve kterých se kombinují přírodní a kulturní hodnoty, jakými jsou například poutní kaple v krajině, památné stromy na významných místech, revitalizovaný lom, přírodní a jiné speciální

zahrady, technické památky v krajině, ale i běžná místa v obcích a jejich okolí, kam lidé rádi chodí za sportem a rekreací – prostě tzv. každodenní krajiny (everday landscapes).

Workshop III. Podpora společných náborů – výměna zkušeností, metod, technologií a výzkumů

Finové ukázali rozsáhlý projekt na udržování charakteru krajiny Laponců – Samojedů zasahující do čtyř severovýchodních zemí a čerpající ze znalosti zvyků a způsobu života tohoto etnika. Kulturní krajina je pro ně prakticky divočinou, která však přes zájmy o její různé hospodářské využití včetně lákavé těžby nerostných surovin má ambice zachovat si svou málo narušenou podobu pro budoucí generace obyvatel i návštěvníků.

Prezentovány byly i dva francouzské projekty zaměřené na zachování a zlepšení přírodního prostředí ve velkém městě (Paříž) a na severofrancouzském pobřeží.

Závěrečná prezentace představitele Španělska byla čistě obrazová a ukazovala na nádherných snímcích veřejných prostranství nutnost neustálé péče a nového pohledu na estetické a funkční požadavky na prostředí, kterým každodenně pěšky procházíme, neboť to nás ovlivňuje nejvíce. Příroda i umění se na výsledku mají podílet stejnou měrou, přičemž vzhledem k pomíjivosti obou fenoménů jde o neustálý proces.

Závěr

V závěrečných projevech dominovala řeč hlavní představitelky Evropské úmluvy o krajině při Radě Evropy Maguelonne Dejeant-Pons. Poděkovala za skvělou organizaci i prezentace a shrnula předvedené příspěvky tím, že přírodně i kulturně nesmírně rozmanité krajiny Evropy vyžadují různé přístupy a měřítka, ale jejich sdílení může značně posílit vzájemné poznání, a tedy i neustálé zlepšování.

Význam konference spočíval zejména ve sdílení možností řešení na příkladech případových studií, konkrétních projektů a metod, které pak mohou inspirovat zodpovědné orgány a rozvíjet další projekty včetně mezinárodních. Většinu příspěvků a prezentací lze nalézt na http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/ReunionAteliers/cetinje_en.asp.

*Ing. Igor Kyselka, CSc.
Ústav územního rozvoje*